

FIGYELŐ

NYELVHÚS

Parti Nagy Lajos prózájáról

*Parti Nagy Lajos: A hullámzó Balaton
(– waldtrockenkammeri átiratok –)
Jelenkor, Pécs, 1994. 166. oldal, 363 Ft*

Parti Nagy Lajos kis novelláskötete, A HULLÁMZÓ BALATON csupa játék, csupa nyelvelés: az író írás közben (s ennek megfelelően az olvasó olvasás közben) örömeiben szinte folyamatosan csettint a *nyelvével* – író, szöveg és olvasó folyamatosan egymásra ölti *nyelvét*... Az író szövegének minden mondatában fantasztikus bűvészmutatványokat hajt végre: elszabadítja a nyelvet szokásos kötöttségeitől, szokásos (ideális) jelentésségétől és egyértelműsítő konvencionálisától, megszabadítja a nyelvet a hagyományosan neki tulajdonított szellem és lélek magasztos uralmától, felszabadítja magát és szövegét a nyelvörzés és nyelvművelés konzervatív kötelmei alól – mikor egyik szavát a másikba ölti, akkor, a szó *eredeti* értelmében, azt csinál nyelvével, amit akar; függetlenül attól, hogy ezt vagy azt csinálni (azaz mondani) a hagyományos nyelvtan vagy stilsztika jegyében szabad vagy egyáltalán *lehet-e*. Parti Nagy irányának legnagyobb találmánya (leleménye) e bátran, szélsőségesen értelmezett nyelvi (grammatikai-jelentéstani) szabadság: ő szövegeiben *minden* nyelvi elemet (azaz szót, szintagmát, alakzatot, jelentést, stílusrányzatot stb.) eloldoz a (mindennapi, történeti és irodalmi) konvenció kötöttségeitől, s minden egyes nyelvi elem kitalálásával, megtalálásával, beiktatásával, újraválasztásával és újrafelhasználásával, átértelmezésével folyamatosan *teremtő* aktust hajt végre. Teremtő ez a gesztus (ám furcsa módon egyáltalán nem avantgarde jellegű) – hisz nem rúgja fel vagy szét, nem érvényteleníti a grammatika és a nyelvhasználat *szabályait*, csupán újraértelmezi őket: mintha csupán imitálná őket. Parti Nagy szövegeiben

rengeteg furcsa szót és szószerkezetet, neologizmust és grammatikai hibát találunk – az általa használt nyelvi elemek az éppen adott mondatokon kívül nagyon sokszor nem is értelmezhetők, *természetesen* nem is szótárzhatók – sőt nemegyszer a szó *alkotásának* természetét is hajlandó magára venni, s akár a klasszikusok hajdan a nyelvújítás korában, ő is bátran *csinál*, saját szép irodalmi használatára, szavakat; legfeljebb csak azt nem teszi már meg, hogy – mint amaz elődök – könyvének végén kis lexikonba gyűjtse, jobb (majdani) konvencionális megértés végett, saját csinálmányait. Akármelyik szintjét vagy réteget nézzük nyelvhasználatának, mindenütt csak az éppen jelen lévő, éppen most teremtett kontextus uralmát látjuk: minden nyelvi megoldása egyszeri – csak most *van*, csak most, ebben a mondatban érvényes. Sőt: Parti Nagynál, a grammatikai szabadság betetőződéseként, nincs (azaz nem működik) hagyományosan értett stilsztika sem; szavainak és fordulatainak stilusértéke is csak a *helyszínen* ragadható meg. Úgy látszik, Parti Nagy az utóbbi évek sokágú és sokoldalú prózaszerkesztői kísérleteinek bravúros és kivételes csúcsteljesítményeként az egyik legradikálisabb megoldást választotta: ő *valóban* anyaggá, azaz *csak* anyaggá tette a nyelvet, s nem egyszerűen eszközként használja fel elbeszéléséhez a nyelv anyagiságát, hanem épp megfordítva, a nyelv önállósuló anyagiságában oldja fel az elbeszélés, a cselekményvezetés stb. azon fogásait is, melyek mások szövegeiben hagyományosan önállóbbnak, sőt magasabb rendűnek minősültek. Parti Nagy radikalitása odáig terjed, hogy történetei, elbeszélései egyszerűen nem mondhatók el *másképpen*, semmi módon nem parafrázálhatók: nála a nyelvi gazdagság nem ornamentálisan egészíti ki a jól kitalált történet „lényegiségét” – nála kizárólag ez az öntörvényű nyelviség létezik (e téren mai prózairók közül aligha hasonlítható hozzá bárki is – az ő megoldása még a vele közeli rokonságot mutató s rá nyilván ihlető és felszabadító hatást gyakorló

Esterházyénál is radikálisabb és szélsőségesebb). Parti Nagy nyelvteremtésében talán az a legérdekesebb, hogy *hozott*, mások számára is adódó vagy észrevehető anyagból dolgozik (ezért is ismerhetők fel és el könnyen és könnyedén még ravasz és rafinált megoldásai is): önkényében *mindent* felhasznál, ami nyelvileg szembejön vele az utcán, ami a mai köznyelvnek és irodalmi nyelvnek maradványai-ból, törmelékeiből bármilyen szempontból feltűnőnek látszik. Parti Nagy továbbviszi Esterházy nagy idézetgyűjtő és idézetmegújító módszerét, s továbbvívés közben ki is fordítja: míg Esterházy nál a nagyszabású, kiegyenlítő szölamvezetés homogenizáló gesztusai *mellett* (vagy azoknak ellenére) is idézetek maradtak a nyíltan vállalt, elrejtett vagy leleplezett idézetek, addig nála a talált szöveg, a mindennapjainkban használt vegyes nyelvi anyag (ami az esetek többségében a klaszszikus irodalmiság nevében valószínűleg nyelvromlásnak minősülne) lesz a nyelvi egy-neműsítés alapja – nála önálló, talált szöveg *nélküli* beszéd vagy beszédszölam nincs is. Parti Nagy *ebből* a talált anyagból fogja előteremteni teljes elbeszélői szölamát – egész iránylat ennek ihlető- és teremtőereje fogja és hatja át.

Mily érdekes elnézni, hogyan alakult ki, hogyan érett meg (vagy be) Parti Nagy elbeszélői gesztusrendszere! Az itteni novellák jó része ugyanis *átírás*, azaz második, kiteljesedett variáció: ugyanannak a szövegkezdeménynek más kidolgozása (szép játékkal vallja be mindezt a könyvecske alcime is). Mily érdekes, hogy ha úgy tűnik is fel, hogy e nyelviség, egyedisége, pillanatnyisága, szituációhoz kötöttsége révén, nem engedi meg az utólagos variatív parafrázist, a *megelőző* variáció megléte szinte természetesnek hat. Parti Nagy, tárcairásának folyamatos voltából következőleg (a SE DOBOK, SE TROMBITÁK sorozatában), impozánsan szemlélteti nekünk, olvasóknak, hogyan találta is ki önmagát, hogyan hagyta magára hatni a nagy nyelvteremtő impulzusok öntörvényűségét. Ha egymás mellett olvassuk a két kötetet (vagy legalább az újraírt szövegeket), akkor fogjuk látni, hogy minden nyelvi játékuk mellett is mennyire *tartalmi* jellegűek még a megelőző kötet tárcái e kötet nyelvi stratégiájához ha-

sonlítva: mennyire el akarnak még mondani valami (egyébként is) fontosat; s lám, mennyire vissza kell szorulni A HULLÁMZÓ BALATON novelláiban a nyelv referenciális funkciójának! A tárcából, ime, novella lett – a nyelv önreflexiók esztétizáló játéka minden mást be- és eltakart, ami pedig ott és akkor akár fontosnak és izgalmasnak is tűnhetett. Parti Nagy pár évvel régebbi izgalmas és elsöprő erejű kísérlete (a Sárboárdi Jolán név alatt írt A TEST ANGYALA című fergeteges humorú stílusparódia) mutathatja fel a mostani nagy értett irány másikk forrását és negatív tükörképét: ott a szatirikus kifordítás volt az uralkodó nyelvi gesztus, ott egy rettenetesen elkorcsosult nyelvhasználat (irodalmi és nem irodalmi értelemben egyaránt) mint abszurd *képtelenség* hagyta magát a végtelékig fokozni, minek végeredményeként egy ritka gazdag, de mégiscsak egyirányú paródia született meg (melynek erejét és gyengeségét ugyanaz hordozza: egy műfajra, egy szemléletre korlátozza önmagát). Parti Nagy újabb írásaiban épp az ilyen egyirányúsítás ellen akar hatni: átvett (és kifordított) fordulatai már nem *egyféle* stílust vagy beszédmódot (esetleg műfajt stb.) parodizálnak (sőt: az efféle irodalmi egymásra játszástól messzemenően tartózkodnak!), nem is azokra a biztosan létező vagy feltételezhető figurákra utalnak, akiktől a vendégszövegek foszlányai származhatnak (tehát környezet vagy alak hagyományos *jellemzését* sem vállalják!), hanem csak önmagukért, illetve a generális elbeszélő szölam mindenoldalúságáért és behatárolhatatlanságáért lépnek fel. Így kerülhetnek egymás mellé teljes zavartalanságban az egyébként egymást kizáró szövegdarabok, így kerülhet be az elbeszélésbe oly mondat is, melynek nyelvi abszurditása minden cselekményességet, minden elbeszélői szölamvezetést, dramaturgiát stb. felrúg... Szencziósi példaként elég itt a SZENDE című pompás novella zárómondatára hivatkozni: a „*Nindzsa teremtésben vesztes, csak én*” mondat, idéző hangjátékával, a megelőző mondat teknőcei által behívott rémes tömegkulturális nindzsaallúziójával, valamint a törpetörténetnek a bányi sértődés által közvetített teljes fel- és leértékelésével oly többirányú és sokoldalú értelmezési (kulturális) távlatokat nyit meg, melyek messze túlmutatnak

bármely egyszerű parodizáláson. Parti Nagy szövege állandóan mozog: váltakozik az épp elhangzó mondatok beszélője, váltakozik a mondatok elbeszélői modalitása, váltakozik és folyamatosan másfele tolódik az a kulturális asszociációs tér, melyben az egyes mondatok önmagukban állnának – csak az egész, a rejtőzködő elbeszélő által irányított egész szöveg lenyűgöző gazdagsága villódzik folyamatosan.

Ha a magyar prózaszerkesztés hagyományait nézzük, s ott keresgélünk valamely bujkáló előd után, igen érdekes és meglepő párhuzamokat találhatunk. Úgy látom, Parti Nagy prózájának, jelen állapotában, három őse mutatható ki, Parti Nagy egész irányához méltón oly három szerző, kik egyébként egymással aligha férnének simán össze. A mindennapi nyelv egyébként lenézett és figyelmen kívül hagyott primer elemeinek, fordulatainak, törmelékeinek gátlástalan felhasználásában, a stíluszintek szélsőséges keverésében hasonló gesztust, azt hiszem, csak Petőfi prózájában találhatunk – alighanem egyedül csak nála figyelhető meg (nem anekdotikus prózában) a *humornak* oly korlátlan és sokféle megnyilvánulása is, mely a Parti Nagy-novellák legnagyobb értékei közé sorolandó. Az elbeszélő (és elbeszélés) szólamának szélsőséges szubjektívizálása és feldarabolása, a rengeteg dramaturgiai magyarázatlan közbevetés, felkiáltás, modális utalás és átértelmezés a Szomorj-novellák hagyományára utal vissza – talán egyedül nála figyelhető meg a Parti Nagyéhoz hasonló szinten az elbeszélt jelenségekhez fűződő elbeszélői értékelő viszony relativizáló lebegtetése is. A metaforikus jelentésteremtés szabadságának terén pedig Parti Nagy *közvetlen* elődjeként Krúdyt kell feltételeznünk és felidézniünk: az ő vad, megfoghatatlanul száguldozó asszociációs jelentésátértelmezései és groteszk jelentéstulajdonításai (*mondjuk* az olyan szélsőséges könyvekben, mint pl. a MIT LÁTOTT VAK BÉLA SZERELEMBEN ÉS HALÁLBAN? stb.), ha némileg méltóságteljesebben is, gesztusként ugyanazt a látványos kötetlenséget, írói fogásként ugyanazt a konvencióellenes, kihívóan abszurd szó-vízió-sort fogják felmutatni. (Ha a Parti Nagy-novellák mindennapi nyelvimitációjának időnkénti szán-

dékolt pongyolaságától eltekintünk, néha olyan mondatokat és képeket olvashatunk, melyek kettejük közt szinte ide-oda cserélhetőek volnának: Hófehérkéről ilyen állítani a SZENDE című novellában: „Egy nagy, fehér mosónő, a világsonka kővérje”, nagyon hasonló nyelvi fantáziának a terméke, mint amilyen pl. a következő mondatot generálja a NAPRAFORGÓ-ban: „Álmos Andor szomorú volt, mint a tők király.”)

Azt mondja Parti Nagy Lajos az előző kötet utolsó írásában, hogy úgy érzi, megtanult „epikául, ha prózául nem is igazán”. Úgy vélem, a második kötetet is elolvastván, a helyzet épp fordítva van: Parti Nagy elragadó és gáncstalan, bámulatosan gazdag és irizáló prózát ír – de nem epikát. Sőt: amikor *engedményt* tesz a hagyományosabb epikai formálás, a hagyományosabb novellaforma irányában, akkor nemegyszer picit meginog egyébként rendkívül szilárd és biztos formaérzéke. Amikor a novellák *mégis* súlyosak akarnak lenni, s már magukkal az ábrázolt (?), leírt (?) jelenségekkel is mint *nagy brutáliákkal* akarnak hatni és meghatni, akkor az egyébként pazar nyelvi játék és pompa valamelyest kiüresedik és kopogni kezd. Nagyon furcsa kettősség működik itt: Parti Nagy néha a novella fabulája, cselekménye révén óhajt szentimentális (erkölcsi és szociális) hatást is kifejtetni, s néha nem veszi észre, hogy az a nagyszabású nyelvi zsonglőrözés, melyet oly búvészien hajt végre, a közvetlen erkölcsi hatáskeltés iránt, szerencsére, immúnis. Egy-két novella úgy fest e könyvben, furcsa módon éppen *megrágadható* s valóban súlyos témája okán, mintha Parti Nagy időnként szeretné bújbajos könnyedségű szövegét elnehezíteni, mintha egy hajszálnyit kevesellné e nyelvi (és nem erkölcsi) jellegű gazdagságot... Pedig alighanem akkor van Parti Nagynak íróilag legőzhetetlen igaza, mikor elvállalja *kis brutáliának* relatív erkölcstelenségét, s elvállalja, hogy szövegének nagy homogeneitásban az életnek a durvasága és szörnysége is feloldódik (ugyanúgy, mint bármi más)... Parti Nagy élet- és világszemléletének szép, elégikus nemessége (mely a tárcákban oly sokszor megindítóan a helyén volt – hisz akkor nem tagadta, hogy *önmagáról* ír), mikor néha a teljesen kiépített nagy nyelvi-fikciós karneválra

is figyelmeztetően és felhívóan szomorú pillantást vet, mikor a brutalitás *jobb* (?) érzékelteése végett a nem nyelvi abszurdot, zártabb cselekményben és jellemekben, is ráengedi világára (à la Bodor Ádám), s még humorának féktelenségét is visszafogja, akkor nem tudja elkerülni az enyhén didaktikus felhangokat. Ritkán történik ilyen, de megesik: s akkor esik meg, mikor a próza, a maga nem cselekményes, nem elbeszélés műfajú szabadságát elkezdli korlátozni, hogy helyet adjon az *epikának* (pl. ilyen a GILLE-MUSZTEREK című novella). Holott úgy látszik, Parti Nagy Lajos nem epikus szerző: mikor teljesen a maga helyén látszik lenni, mikor teljes fényében ragyog irányla, akkor *mindent* egyneműsít a maga (azaz a meg nem nevezett s meg nem jelenő, anonim *nyelv*, azaz a beszélő) nevében, s a szövegén belül semmiféle különbségtételre, elkülönülésre, egyenülésre (azaz jellemzésre stb.) nem ad alkalmat. Emiatt a legnagyobb produkciókban (mint a SELYEMGYÁR, A HULLÁMZÓ BALATON, A HAJNAL ARCVIZE stb.) pl. a kifejtés linearitásának semmi helye nem marad: a szerző, a beszélő nem elmesél *valamit*, hanem mesél, *bármiről*. Ami összetartja a szöveget, az nem az egyenesen (vagy kitérőkkel?) végigvitt gondolat- vagy cselekménymenet, nem az epikus kifejtés, hanem a szinte csak önmagára korlátozódó és önmagából táplálkozó beszédfolyamat, mely kacsringós mondatváltásai mellett is inkább gömb vagy pont képében lenne rögzíthető. *Egy szólam* van, de az mindent magában foglal: mindent le tud írni a maga szempontjából, de semminek és senkinek nem adja meg az individualitás lehetőségét, egyetlen megemlített elemnek (figurának, problémának) sem biztosít szövegen kívül is érvényesíthető jogot, szövegen túlmutató tanulságot. *Ilyen* a nyelv – s ha *csak* a nyelv az író anyaga (márpedig Parti Nagy mindent megtett azért, hogy csak ez legyen), akkor ilyen az író irodalma is. S alighanem ez a legtöbb, amit egy nyelvi műalkotásból *ki lehet hozni*.

Margócsy István

FARKAS ZSOLT: MINDENTŐL UGYANANNYIRA

JAK–Pesti Szalon, 1994
216 oldal, 220 Ft

A recenzens bevallja, hogy Farkas Zsolt könyve azon ritka könyvek közé tartozik, amelyek heves és ambivalens érzéseket keltenek benne. És azt is rögtön hozzáteszi, hogy úgy véli, ez a heveség és ez az ambivalencia ennek a kötetnek a legfőbb kincse. Nem tévedés: a kötet kincse az *olvasó* heves érzelme/érdeklődése és ambivalenciája, azaz Farkas Zsoltnak az a képessége, hogy az olvasóból efféle reakciókat váltson ki. Nem mindegy persze, milyen olvasóról van szó, s az sem, pontosan minek köszönhető a szöveg ezen képessége, de ennek kifejtése már inkább bírálatom végére kívánczok. Álljon itt csak annyi figyelmeztetésül: ez a bírálat át-áthágja majd egy recenzió szűkre szabott kereteit, polemikus megjegyzésekre vagy egyenesen a szövegtől elrugaszkodott fejtegetésekre kényszerül, hogy elmondhassa, mi váltja ki belőlem Farkas Zsolt könyvében ezt az ambivalens heveséget és heves ambivalenciát – és mert Farkas Zsolt valóban megérdemli és kiharcolja magának a kritikát.

Megjegyzem még, hogy Farkas Zsolt az utóbbi időben éles (és véleményem szerint meglehetősen egyoldalú) Balassa-bírálatával szerzett magának nevet ugyanezen folyóirat hasábjain. Elnézést kell kérnem a vérszagra gyűlő uraktól és hölgyektől: ebben a recenzióban legfeljebb áttételesen lesz szó a hírhedt bírálatról. Farkas Zsolt a vulgárisabb hangnemet és gondolkodási szintet is bátran vállaló polemikus lendülete az én szememben *erény*, de csak azért erény, mert, és csak addig az, amíg tökéletesen független a szimbolikus harcoktól, amelyek időnként a magyar kultúrában vagy a magyar kultúra helyett folynak. Azt javasolnám, vegyük a szövegeket névértékükön, s ha nem tetszik a hangnemük, inkább beszéljünk egy őszinte – de nem csalhatatlan – ember, egy elbűvölő és kissé felületes szörnyeteg, egy – hogy Farkas Zsolt kedvelt kifejezésével éljek – „*kegyetlen fiú*” ordításáról, semmint rosszindulatú, rafinált összeesküvésről.